

TRUTH AND FICTION

MAROSFŐI Enikő

"Petru Maior" University of Târgu-Mureș

Abstract: To describe an epoch in which you live is a responsible objective. To describe it honestly is brave. To describe a cruel era is ingrate. All these attributives are trait the novel of Augustin Buzura, who offers a faithful image of the yeas 1970 and it is a great story too. It has a protagonist, a conflict and fascinating characters.

Keywords: truth, censure, novel, reality, hidden

Având în vedere modul de raportare la realitatea istorică și la cea cotidiană, putem vorbi de două categorii de scriitori. Una care ascunde, mistifică, ambiguizează pentru că îi este frică de autorități sau pentru că este conștientă că altfel opera nu va fi editată sau pentru că știe că cititorii oricum îi vor înțelege intenția, mesajul căci ei pot citi printre rânduri, întrucât adevărurile ascunse sau nespuse le sunt ușor de priceput. Celălalt tip iese pe marginea scenei și spune totul în față, acceptând urmările posibile ale sincerității, ale cuvintelor directe, fără formalități și ascunzișuri. Amândoi sunt originali, curajoși și îndrăzneți. Cenzura, politicul, „frontul cultural” avea posibilitățile necesare distrugerii carierei sau omului, operelor sau viitorului.

Ca reprezentant al primei tipologiei, scriitorul contemporan Augustin Buzura avea o înclinație deosebită spre „realismul dur”¹, spre cercetarea psihologiei umane, a influențelor sociale ale comportamentului și spre aflarea adevărului social, lucru care l-a dus în anul 1977 în Valea Jiului, imediat ce a aflat de greva minerilor, de „simpozionul” – după cum numeau minerii evenimentul – declanșat de către minerul Constantin Dobre la mina Paroșeni și amplificat la mina Lupeni. Motivul revoltei ortacilor era, printre altele, planul de producție irealist, înmulțirea accidentelor în mină, penalizările salariale pentru nerealizarea planului lunar, prevederile legii L3/1977, obligativitatea prestării de muncă voluntară pe șantierul de construcții, nesoluționarea plângerilor și memoriilor minerilor.

De acest eveniment s-a folosit autorul pentru realizarea romanului „Drumul cenușii”, care se dorea a fi literatură și nu o carte de istorie. După cum afirma autorul „Cartea nu este despre grevă, ci pe fundalul unei greve. În realitate, m-au interesat relațiile omului cu istoria, când aceasta tăbărește peste el. Toate datele din roman erau însă reale...”².

„Drumul cenușii”, al doilea volum din trilogia „Zidul morții”, a apărut în 1988 dar începuturile lui datează deja din 1977, când autorul a făcut schițe privind experiența lui din Valea Jiului. Romanul în 1986 era gata scris dar publicarea lui a fost realizată doar în 1988, provocând un scandal uriaș.

Datele istorice sunt mascate puternic prin forța imaginației scriitorului, în așa fel încât romanul a putut apărea în anii 80'. Cenzura a sesizat legătura dintre tema operei și evenimentele din Valea Jiului, dar nu a putut-o dovedi și după scoaterea a 78 de rânduri, „Drumul cenușii” a putut fi editat și a fost primit cu laude de masa cititorilor și de majoritatea criticii. Reproșurile sau obiecțiile priveau mai mult faptul că autorul „cedează prea mult spațiu, până la dezechilibrul construcției epice, pentru narațiuni colaterale, din dorința de a amplifica intriga”³. Publicat în limbile spaniolă, franceză, suedeză, maghiară, opera lui

¹ George Pruteanu, „Doar materia cenușie”, Convorbiri literare, nr. 6, iunie. 1986

² Augustin Buzura, „Drumul cenușii” - zvonuri și amenințări”, Jurnalul național, nr. 8, august, 2007

³ Ion Simuț, „Augustin Buzura”, Editura Aula, Brașov, 2001, pg. 27

Buzura este un roman social, o critică socială îndrăzneată, având în vedere tema și împrejurările reale pe care s-a bazat acțiunea. Un moment întunecat al istoriei Văii Jiului și a minerilor, care s-au revoltat împotriva regimului. Istoria, realitatea este destul de camuflată în operă. Acțiune amplă sau propriu-zisă nici în acest roman nu există, este vorba doar despre „moartea psihică” a ființei, concept definit prima dată chiar de autor într-o tabletă („A fi tu însuși”) din 1977 astfel: „moartea psihică, adică imposibilitatea omului de a fi el însuși, de a se manifesta conform convingerilor sale”.

Romanul este scris la persoana întâi. Protagonistul romanului lui Augustin Buzura este și narator și personaj, este regizor și ideolog, controlează și interpretează. Prin personajul principal al acestei opere, Adrian Coman, se realizează celebra analiză psihologică, specific autorului și operelor sale, într-un stil greoi, minuțios până la extrem, din care cauză romanul este o lectură care solicită atenția cititorului la maxim. Și totuși, citind această operă, se pierde simțul timpului, capacitatea sugestivă a autorului este atât de puternică, încât cititorul parcă se află în mijlocul evenimentelor, se zbate împreună cu personajele cărții, își pune și el întrebările obsedante ca „Dacă ne temem mereu, dacă renunțăm la gânduri, la păreri, dacă trăim ca niște roboți, doar pentru a face plăcere unora, atunci ce fel de ființe suntem?”⁴, „Cui să spui? Unde să strigi? Cine să te audă?”⁵ și este și el dezamăgit de soartă – iată o față a realității dure.

Pe scurt, romanul ne prezintă un episod din viața unui ziarist, care vrând să scrie o carte, înregistrează convorbiri cu diferiți oameni cu care discută despre sensul, rostul vieții, despre fericire, vise, speranțe sau ratări. Pentru a se putea concentra se duce cu înregistrările lui într-un loc retras. Pe drum se întâlnește cu o fată, Ana Maria Șerban, care îi va deveni tovarăș de călătorie și amantă. Adrian Coman îi povestește Anei Maria ideea lui și ascultă împreună înregistrările și discută despre marile enigme și întrebări ale vieții. Așa iese la iveală misiunea lui Adrian Coman de a căuta un iubit dispărut al unei prietene, doctorița Victoria Oprea, misiune relatată de ziarist.

Cartea ne prezintă o poveste de „destine paralele”. Prima este descoperirea sau încercarea de a înțelege fapta lui Sabin, un sinucigaș ratat și a doua poveste este căutarea iubitului. Acest iubit este un fost inginer de mină, dispărut fără urmă, ca vreo nouă alți mineri și iar faptul ne duce cu gândul la evenimentele din Valea Jiului, la „simpozion”-ul din 1977.

Realitatea infiltrată în roman apare și prin limbajul personajelor. Cei din clasa autorităților vorbesc vulgar, degradat, dictatorial, ca reprezentanții oamenilor fără școală, needucați, ca și cei care în regimul comunist erau plasați în funcții de conducere. Ceilalți, studenți, ziariști, doctori, țărani, simpli muncitori folosesc un limbaj cult, select, ne vorbesc prin niște fraze psihologice complicate, întortocheate, punând întrebări existențiale demne și de un savant. Astfel, proza lui Augustin Buzura devine „un interesant aliaj de realism și intelectualism”⁶. Prozatorul a investigat bolgiile morale ale conștiinței personajelor sale, călăi și victime, complici și evaziioniști, puternici ai zilei sau oameni obișnuiți. Impactul de neșters al crimelor și fărâdelegilor comunismului asupra fizionomiei morale, sociale și culturale este ceea ce romancierul încearcă să surprindă și să configureze în textele sale. Istoria, comunismul, suprimarea, teroarea psihică, decăderea psihică sau morală, lupta pentru supraviețuire, menținerea sau regăsirea echilibrului interior, fricile, întrebările sunt idei obsedante în proza lui Augustin Buzura ca și în viața lui, care apar pretutindeni în romane și ne dezvăluie un „ceva” care distruge ființa, o aruncă în nesiguranță, în îndoială: „...aveam sentimentul că suntem urmăriți, că un ochi ironic ne supraveghează mișcărilor”, „...frica de

⁴ Augustin Buzura, „Drumul cenușii”, Editura Cartea Românească, București, 1988, pg. 11

⁵ idem, pg.251

⁶ Ion Simuț, „Augustin Buzura (monografie)”, Editura Aula, Brașov, 2001, pg. 19

mine însumi, de ea, de acel necunoscut ochi simțit pretutindeni care mă obligă să-mi cenzurez mișcările”⁷.

Personajul Helgomar David, iubitul dispărut al lui Victoria Oprea, poate fi interpretat ca alter-ego-ul lui Constantin Dobre. Dobre, omul real, era conducătorul grevei minerilor, despre care în anii 80-90 s-a spus că a dispărut sau că a înnebunit sau că a fost călcat de o mașină. Chiar și azi, unul dintre martorii oculari ai grevei mi-a povestit că Dobre a fost accidentat. De fapt, el a fost mutat la Craiova și avansat pe linie politică. Buzura însă când s-a documentat pentru carte, a aflat versiunea nereală și astfel personajul lui, Helgomar, apare în carte ca și înnebunit. Destinul participanților sau liderilor grevei este la fel redat de autor. Ceilalți conducători, în realitate, au fost duși la interogator, au fost mutați la alte locuri de muncă. Conform investigațiilor ulterioare, din dosarele A.C.N.S.A.S. (fond Corespondență, dos. nr. 3594, vol. 1, f. 349-352) reiese că au fost arestate și condamnate în jur de 15 persoane, numai pentru infracțiuni de drept comun și acte de dezordine publică și cei cu antecedente penale nu au mai fost angajați. Mai mult de 90 de dosare penale privind diferite infracțiuni economice și judiciare au fost întocmite și trimise în judecată în cursul măsurilor întreprinse cu ocazia evenimentelor din Valea Jiului. În privința minerilor afectați direct de măsurile securității: au fost avertizate, pentru manifestări ostile și activitate tendențioasă, în timpul și după evenimente, un număr de 96 persoane, atenționate 403, de organele de securitate iar pe linie de miliție s-au aplicat 460 avertismente milițienești. În privința membrilor de partid, despre care informatorii au semnalat că au avut o „comportare și o atitudine necorespunzătoare” - în această situație s-au aflat peste 60 membri de partid - au fost informate comitetele orașenești și comitetul municipal de partid Petroșani.

Toate aceste fapte nu apar în opera lui Augustin Buzura, el măsoară oamenii din punct de vedere psihologic, moral, comportamental, fiecare fiind redat prin utilizarea tehnicii memoriei voluntare și a monologului, prin vorbele celorlalte personaje, prin amintirile, povestirile lor. Așa ne întâlnim cu prietenii și colegii de mină al lui Helgomar, care în realitate au fost și ei participanți activi ai grevei. Buzura însă nu ne povestește efectiv despre grevă. El ne arată fața întunecată a epocii fricii, când oamenilor le este frică să vorbească, să povestească, se uită permanent în jur să vadă cine este în preajmă, se întâlnesc pe întuneric, vorbesc cu muzica dată tare sau cu apa curgând sau pur și simplu nu vorbesc. Evită orice ce le poate cauza probleme și le este frică întotdeauna. Așa ajunge Adrian Coman să spună într-o convorbire cu Victoria: „Merg aproape degeaba: nimeni nu spune nimic. Sau: nimeni nu știe nimic! Nici banii, nici alcoolul, nici altele nu mi-au fost de prea mult folos. Ce-i de făcut? Încotro?”⁸ Dar, astfel se simte și el, fiind om al epocii, oriunde și cu orice mijloc de transport se duce în căutarea lui Helgomar, se simte amenințat, urmărit, ascultat. Se pregătește de drum cu răspunsuri plauzibile la eventualele întrebări de genul: ce are cu el, de unde îl cunoaște, de ce a străbătut câteva sute de kilometri pentru a vorbi cu cineva necunoscut, ce știe despre acel om etc.

Luând pe rând prietenii lui Helgo, Coman, colindând prin 15 localități, 9 mine, la cele mai bizare ore, vorbind cu zeci și zeci de oameni, ajunge la un anumit Zaharia Cîmpean, miner, despre care îi relatează o vecină că „... a fost mutat în altă parte... Tot gura, că nu putea să ascundă ce gândește... A mai fost și o poveste cu niște butelii de aragaz...”⁹ și povestește că s-au revoltat minerii din cauza lipsei aragazelor, câteva sute sub conducerea lui Zaharia s-au dus la primărie și s-au așezat pe trotuar și că Zaharia și primarul orașului s-au certat. Prin acest episod, Buzura face aluzii la una dintre marile probleme ale minerilor, mai precis se referă la faptul că minerii, ca să primească aragaz, trebuiau să presteze 100 de oră muncă

⁷ Augustin Buzura, op. cit., pg. 324, 338

⁸ Augustin Buzura, op. cit., pg. 251

⁹ idem, pg. 261

voluntară pe șantierele din Valea Jiului. Într-un final, ziaristul l-a găsit pe Cîmpean și timp de trei zile a încercat să scoată informații de la el. Dar acest miner uriaș, calm, îi răspundea cu cunoscutul „nu știu”. Când dezamăgit se pregătea să se reîntoarcă acasă, îl caută minerul și îi povestește că a auzit „cică ar fi înnebunit – ceea ce nu voi crede niciodată – și, desigur, după asta a fost scos la pensie... Se zice că s-a stabilit într-un sat de munte, Poieni... Acolo umbla toată ziua pe dealuri, nu discuta cu nimeni, își lăsase plete și barbă... Din Poieni, prietenul nostru s-a mutat, ori a fost mutat, cine să știe? în Marginea, unde și-ar fi găsit sfârșitul... Trecea pe sub o macara și, se zice că din pură neatenție, macaragiul i-a scăpat în cap o cupă de mortar.”¹⁰ Iată, introdus subtil printre rândurile romanului, un cunoscut obicei al regimului comunist: accidente de muncă, accidente pe șantiere, pe străzi, accidente peste care s-a trecut cu vederea, accidente pentru a înlătura oamenii „incomози” de pe scena vieții publice, iar toate acestea pentru că în cadrul Conferinței Naționale a P.C.R. din 1977, Nicolae Ceaușescu a afirmat că deținuți politici nu există în țară. De aceea se făceau dosare penale pentru acei „incomози”, în care cei în cauză erau condamnați pentru tulburarea liniștii publice, instigare la violență, distrugere etc. sau se întâmplau acele „accidente”.

Un alt adevăr infiltrat printre rândurile romanului este scrisoarea falsă. Când Coman ajunge acasă, d-na Oprea îl așteaptă cu o scrisoare primită de la Helgomar. Scrisoarea o îndeamnă să încheie căutările, este rugată de Helgomar să nu se amestece în viața lui. Dar doctorița nu se lasă și luând rând pe rând cuvintele, expresiile sub lupă, îi demonstrează ziaristului că nu cel subsemnat este autorul scrisorii. Și această metodă era obișnuită în rândul securității, de a trimite scrisori false în vederea calmării și liniștirii oamenilor care cercetau, căutau ceva, și făceau acest lucru neobosit, persistent. În acest episod al romanului putem citi foarte limpede evenimentele din Valea Jiului. Dacă ne gândim că numele de Cristescu din scrisoare este identic cu cel al lui Ilie Verdeț (personaj real, secretar al C.C. al P.C.R. și președinte al Consiliului Central de Control Muncitoresc și al Activității Economico-Sociale, președinte al Consiliului Economic, iar după greva minerilor, este numit prim-vicepreședinte al Consiliului de Miniștri și președinte al Comitetului de Stat al Planificării) și accidentul despre care este vorba în scrisoare este de fapt greva și le schimbăm, iată cum sună vorbele Victoriei, în încercarea de a-l convinge pe Adrian că scrisoarea este falsă și explicându-i cele relatate: „cele întâmplare la mină sunt absolut reale, cearta cu Verdeț și cu toți ceilalți – de asemenea... Bătăile încasate după grevă au fost, din nefericire, foarte concrete, la unele am asistat și eu... Procesul n-a mai avut loc, iar prietenii lui trimiși care-ncotro... Sigur, foarte elegant. Am aflat că ... Dobre a fost chemat pentru a i se comunica oficial că s-au analizat cu atenție cele întâmplare și că cei în drept au ajuns la concluzia că el are dreptate, iar Verdeț și toți ceilalți vor fi sancționați pentru neatenție, delăsare, nerespectarea normelor de protecție a muncii și așa mai departe... În consecință, i s-a propus un post de conducere la o altă mină. Dobre...le-a explicat că nu pentru asta a spus ceea ce a spus, nu asta își dorește, ci rezolvarea situației minerilor... după acest refuz, nu i-am mai dat de urmă”¹¹. Recitind acest pasaj, sună foarte identic cu urmările grevei, pentru că, iată ce ne spune istoria și Constantin Dobre: „Ceaușescu, parcă trezit din pumnii luați până atunci, a continuat cu acuzații și amenințări de destituire la adresa activiștilor locali și centrali care, zicea el, nu l-au informat la timp și chiar au ascuns problemele cu care ne confruntăm” și a aprobat toate solicitările minerilor. Au fost schimbați sau demiși secretari de partid și de sindicat, directori, directorul-general al CCVJ din Petroșani. Tot urmare a grevei din august '77 tot personalul tehnico-economico-administrativ (generalizat apoi la nivelul Țării) a fost obligat să presteze 2 zile pe săptămână la „munca de jos”. Imediat au găsit soluții privind aprovizionarea, sănătatea și locuri de muncă pentru soțiile minerilor. Câteva le-a avansat chiar Nicolae Ceaușescu: posibilitatea cumpă-

¹⁰ Augustin Buzura, op. cit., pg. 278

¹¹ Augustin Buzura, op. cit., pg. 282 – cu schimbări ale numelor

rării apartamentelor, un depozit pentru alimente, un magazin propriu pentru fiecare localitate din Valea Jiului, un spațiu frigorific pentru aprovizionare, contracte de muncă pe cinci ani, stagiu militar pentru mineri la locul de muncă, mese calde zilnice. În Vale până în 1979 s-au construit cartiere noi, șosele, școli, spitale, fabrici de confecții, întreprinderi de industrie ușoară. Minerii au obținut o masă caldă pe zi și diverse reduceri la plata întreținerii, a energiei electrice și altele.

Dar, au urmat și represaliile. Unii au dispărut, alții s-au pensionat, erau care au fost mutați la domiciliu forțat, la alt loc de muncă. Cu toate că Ceaușescu le-a promis minerilor acolo, pe gheretă, în fața lor, că nu se va întâmpla nimic cu ei, numai Dobre a avut de câștigat, probabil din cauza că era mult prea cunoscut și securiștii nu aveau curaj „să se ocupe de el”.

Revenind la operă, după ce doctorița Oprea discută cu Adrian Coman despre scrisoare, se hotărăște să se ducă chiar ea în căutarea lui Helgomar, având și indicii precise pentru că pe plic era precizată o adresă și autorul scrisorii a dat niște detalii și despre locul lui de muncă. Doctorița pleacă să verifice identitatea autorului scrisorii, iar ziaristul este trimis de angajatorul lui pentru un schimb de experiență în Cracovia. Când revine în țară, îl așteaptă vestea că Victoria a fost călcată de un autocamion. Copleșit de vestea morții tragice, prietenul ziarist evadează în băutură. Un alt adevăr trist al realității și obicei al securității: înlăturarea prin orice metodă a celor „problematici”. Doctorița Oprea, prin perseverența ei, era o problemă pentru organele statului așa că trebuia oprită înainte să descopere adevărul.

Ieșind din starea de șoc, Coman își aduce aminte că într-o localitate numită Borșa, un individ a luat legătura cu el, prezentându-se drept Helgomar David. Acest individ a încercat să-l convingă de micimea faptelor mai demult întâmplare în Râul Doamnei – după cum este denumită în carte localitatea. Încă o modalitate de deturnare a adevărului. Oameni puși să mintă, să se dea drept persoana căutată, să dea informații eronate, false pentru calmarea stării de spirit.

Cenzura i-a impus lui Augustin Buzura să scoată vreo 180 de pagini din operă, ceea ce, prin puterea de convingere și viclenia autorului nu s-a realizat, el i-a putut convinge pe cei de la securitate că nu a scris despre „simpozion”, având în vedere că acel eveniment nu a apărut în niciun ziar, nicio cuvântare, nu avea de unde să aibă cunoștință despre cele întâmplare. Și, după ștergerea acelor 78 de rânduri, au dat drumul cărții, scăpând din vedere trimiterea la adevăr de la pagina 310: „Ai mai fost de atunci? A mai avut loc vreun simpozion important?” Un exemplu pentru faptul că Buzura a avut puterea de a se ridica deasupra unui întreg mecanism politic, securitatea, și de a se opune represaliilor, accidentelor și terorii psihice la care erau expuși toți adversarii timpului. Virtutea autorului – curajul. Acel adevărat curaj, care îl îndemna să se opună regimului. Există și un altfel de curaj, cel al maselor: „Curaj în baie, cu apa curgând dezlănțuită, sau în plin câmp, uitându-te în toate părțile ca nu cumva să fie cineva prin apropiere, curaj în brațele unei femei, în obscuritatea încăperii, spunând în șoaptă jumătăți, falnice jumătăți de adevăruri, curajul de a nu vedea decât micile nimicuri din jur, de a da vina pe cel mai mic și mai inofensiv dintre cei mai mici, curajul de a înjura pe la spate, cu mintea întunecată de alcool, sau de a accepta orice și oricând, ridicând degetul cu nevinovăție pentru a indica presupusa cauză a relelor... Curajul de a susține că alții, întotdeauna alții sunt vinovați de mizeria ta, de degradarea și umilințele prin care treci, de tot ceea ce nu-ți convine. Mereu și mereu: destinul, istoria, conjuncturile, cerul și astrele, diavolul și tot ce există în afara ta.”¹²

Continuând căutările după inginerul dispărut, Adrian Coman îl găsește în Stoinița, înnebunit. „...pe măsură ce mă apropiam de el, pe față i se citea o spaimă greu de descris: îi tremurau mâinile, fața, ba chiar și cicatricea sângerie” relatează ziaristul. Este ceva îngrozitor de închipuit ce s-a putut întâmpla acelui om. Când s-a oprit la insistența ziaristului, recita

¹² Augustin Buzura, op.cit., pg. 177-178

fraze ideologice, declarative, artificiale, de propagandă. Nu se putea vorbi cu el. În acest punct, istoria nu coincide cu cartea, dar având în vedere că la data strângerii informațiilor, autorul a primit vești că liderul grevei poate fi înnebunit, descrie foarte la obiect rezultatul interogațiilor securității, a terorii psihice, fizice sau morale.

Romanul este o lecție de istorie. Politica regimului comunist impusă prin frică este redată cu precizie, acuratețe și prin descrierea urmărilor. Securitatea, organul cel mai important al acelei ere, inventa și învăța moduri și metode de tortură inimaginabil de crude, care distrugau tot ce era omenesc în ființă.

Cărțile lui Augustin Buzura „sunt rezistente în latură obiectivă, nu analitică, radiografii ale societății, mai degrabă decât ale sufletului”¹³. Ele sunt mărturii ale timpului, destinelor, eșecului, îngrădirii libertății, fricii, confruntării cu supravegherea și represiunea, controlului vieții. Ne oferă imaginea unei ere, unei lumi complicate, prin teme sociale, psihologice, prin călătorii spirituale. Romanele contemporane pentru cei mai mulți cititori sunt ambigue, greu inteligibile. În timpul lecturii și până la terminarea cărții trebuie ținut seama, că literatura modernă, contemporană este o literatură care ne vorbește printre rânduri, subtil, cu multe încărcături emoționale, având ca sursă experiența de viață a autorului, istorie „spusă pe șleau”, realitatea cotidiană. Și, cum spune Ion Simuț „Unde greșim astăzi e că pretendem prozei (lui Buzura, de exemplu) să fi spus adevărul ca într-un raport sau într-un protest politic. Prozatorul... a fost un subversiv; negociind cu cenzura nuanțele adevărilor care pot fi spuse.”¹⁴

Bibliografie

- „Portretul unei epoci: România anilor 1930”, Fundația „Profesor George Manu”, 2013
- Adam Burakowski, „Dictatura lui Ceaușescu (1965-1989)”, Editura Polirom, Iași, 2011
- ANIC, fond CC al PCR – Secția Cancelarie, dosar 91/1977
- Augustin Buzura, „Drumul cenușii” - zvonuri și amenințări”, Revista Jurnalul național, Nr. 8, 2007, august
- Augustin Buzura, „Drumul cenușii”, Editura Cartea Românească, București, 1988
- George Pruteanu, „Doar materia cenușie”, Convorbiri literare, nr. 6, iunie. 1986
- Ion Simuț, „Augustin Buzura (monografie)”, Editura Aula, Brașov, 2001
- Ion Simuț, „Augustin Buzura. Romanul condiției umane precare, în comunism și dincolo de comunism”, Literatura română contemporană, Anul III, curs XII
- Lavinia Betea, „Negru la Securitate și alb la partid”, Jurnalul Național, 31 iulie 2007
- Nicolae Manolescu, „Istoria critică a literaturii române”, Editura Paralela 45, Pitești, 2008
- Nicoleta Sălcudeanu, „Disidența prin cultură”, Revista Cultura, 2013, septembrie, Nr. 20
- Piru Alexandru, „Istoria literaturii române de la început până azi”, Editura Univers, București, 1981
- Rachieru A. D., „Elitism și postmodernism. Postmodernismul românesc și circulația elitelor”, Editura Junimea, Iași, 1999
- Rățiu D.-E., „Disputa modernism–postmodernism”, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2001

¹³ Nicolae Manolescu, „Istoria critică a literaturii române”, Editura Paralela 45, Pitești, 2008, pg. 1142

¹⁴ Ion Simuț, op. cit., p. 11.

Răzvan Voncu, „Turnanta „Recviem pentru nebuni și bestii“, o cheie a operei lui Augustin Buzura”, Revista Cultura, 2013 septembrie, Nr. 34/35,

Simion Eugen, „Sfidarea retoricii”, Editura Cartea Românească, București, 1986

Simion Eugen, Rogalski Florina, Grigor Andrei, „Analize și sinteze literare”, Editura Corint, București, 2006

The research presented in this paper was supported by the European Social Fund under the responsibility of the Managing Authority for the Sectoral Operational Programme for Human Resources Development , as part of the grant POSDRU/159/1.5/S/133652.